

Kitabiyat/Book Reviews

Ertuğrul Osman, *Şehzadenin Yüzyılı: Sultan II. Abdülhamid'in Torunu Ertuğrul Osman Efendi'nin Hatıraları*

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2024. 216 s.
ISBN 978-975-08-6369-1.

AHMET MUSA ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi
Marmara University, Institute of Turkic Studies, Department of Turkish History,
M.A. Student

(ahmetozturk20@marun.edu.tr) ORCID: 0009-0001-4425-4008

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 18.12.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 12.06.2025

Öztürk, Ahmet Musa. *Şehzadenin Yüzyılı: Sultan II. Abdülhamid'in Torunu Ertuğrul Osman Efendi'nin Hatıraları*. Ceride 3, no. 1 (Haziran/June 2025): sayfa/pp 184-194
DOI: 10.5281/zenodo.15769866

Bir nevi kendini yorumlama faaliyeti olan otobiyografinin varlığını sağlayan çıkış noktaları çeşitlendirilip, genişletilebilse de genel olarak kayıt altına almak, olayın diğer yüzünü kendi bakışıyla sunmak, yapıp ettiklerini meşrulaştırmak, tanıklığı aktarmak, itiraf niteliğinde günah çıkartmak gibi amaçları barındırır. Hem Doğu hem de Batı literatüründe geçmiş yüzyıllardan beri birçok veçheleri, kilometre taşları, başat örnekleri görülen otobiyografilerin mektup, günlük, hatırat başlıkları altına sığdırılmış türlerin gelişiminin takibi, kıyaslaması ile dökümü üzerine birçok çalışma yapılmış ve değişen anlayışlarla günden güne üzerine eklemlenen teorik çerçevenin yanın-

da arşiv ürünü vakalarla da bugüne kadar saklı kalmış ben-anlatıları ortaya çıkarılmaya devam etmektedir. Türe dair yapılan çalışmalar ve erken dönemlerdeki otobiyografik metinlerden bahsetmek bu incelemenin kapsamını/amacını aşsa da tahlil edilen kitapla bağlantılı olarak II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet devirlerinde nicelik olarak otobiyografik metinlerin artış gösterdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde hanedan mensuplarından "ben-anlatısı" denilebilecek tarzda kimlerin eser kaleme aldığından kısaca bahsetmek gerekirse, Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan, II. Abdülhamid'in kızları Şadiye ve Ayşe Osmanoğlu, II. Abdülhamid'in torunu Satia Sultan, Halife Abdülmecid'in kızı Dürrüşehvar Sultan ve V. Murad'ın torunu Ali Vasıb Efendi bunlar arasında zikredilebilir.¹ Ayrıca yapısal özellikleri diğerleriyle aynı olmasa da yine hanedan mensubu Kenize Mourad'ın roman türünde bir eseri de vardır. Sayılan bu isimlerin ve o dönemdeki diğer hanedan mensuplarının ortak noktası 3 Mart 1924 tarihli 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" ile ülke dışına çıkarılan, sürgündeki Osmanlılar olmalarıdır. Bu kanundan sonra, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ferdi ve vatandaşı olmaktan mahrum kalan bu topluluk, ağırlıklı olarak Avrupa ve Ortadoğu'nun çeşitli kentlerine göç ederek, bulundukları çatılara göre değişen koşullarda her biri kendine özgü hayatlar inşa etmiş ve bu kitapta da göreceğimiz gibi farklı iş kollarında çalışmışlardır. Kurdukları yeni hayatlarında geçmişlerinin gölgesinden kopması mümkün olmayan bu istisnai şahısların, itham etme, gerçeği açığa çıkarma, dönemdekilere paralel olarak türünün son örneklerinden olan Osmanlı Hanedanı ailesinin hafızasını canlı tutma, sürgünü dile getirme ve biraz da "saray nostaljisi" yaparak eski hayatlarına duydukları özlemi yazıya dökme gibi güdülerle muhafaza ettikleri yukarıda adı geçen hatıraları, artık mevcut olmayan bir sarayın en kıdemli üyelerinin geçmişe ve tarihin yargısına bıraktıkları nadir otobiyografik metinler olması açısından oldukça kıymetlidir.

Birbirinin üzerine katman katman eklendikçe daha fazla anlam kazanan bu otobiyografik metinler bütününe zincirin son halkası olarak katkı sağlayan Ertuğrul Osman'ın anıları geçtiğimiz aylarda yayımlandı. Yapı Kredi Yayınları'ndan "Şehzadenin Yüzyılı-Sultan II. Abdülhamid'in Torunu Ertuğrul Osman Efendi'nin Hatıraları" başlığıyla 2024'ün Eylül ayında ilk baskısı ya-

1 İbrahim Şirin, "Osmanlı Kadın Hatıralarının Tarih Yazımında Kullanım Değeri: Osmanlı Kadın Ben Anlatıları/Hatıralar Tarihçiyi Ne Söyler?" XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, ed. Abdullah Kaymak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024), 401-41.

pılan kitap, 1912'de başlayıp, 21. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan bir ömrün panoramasını bütün halinde sunarak, bir Osmanlı şehzadesinin imparatorluğun son yıllarından Cumhuriyet'e uzanan sıra dışı hayatında görüp geçirdiklerinin derlenmesidir. Bu hayli yoğun hayatın geride bıraktıklarının bir araya gelmesinde Zeynep Tarzi'nin eşine yani Ertuğrul Osman'a telkinleri etkili olmuştur. Sohbetleri esnasında dinlediği anıların kıymetinin farkında olan Tarzi, bunların otobiyografi halini alması için Osman'ı neredeyse zorla yazmaya teşvik etmiştir. Kendi hayatını kimsenin merak edeceğine ihtimal vermeyen yazar, bireysel bir motivasyondan yola çıkmasa da çoğu hatıratın yazım sürecinde görüldüğü gibi yoğun ısrarlar karşısında ikna olmuştur. Kâğıda döküldüğü ilk dönemden sonra uzun süre okunacağı günü bekleyen ben-anlatılarının kitap halini almasındaki en önemli isimlerden Ömer Koç, takdim yazısında onu "hakîki ihtişâm ve azametini getirdiği samîmî mahviyet ve tevâzu mefhûmunun yaşayan timsâli" olarak tanımlar. Hatıralar, aileyi ve şehzadeyi yakından tanıyan Ömer Koç'a ulaşıp yayımlanmadan önce neredeyse unutulmuş ve yazar üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü için kronolojiden yoksun bir biçimdeydi. Zeynep Tarzi'nin nadirattan saydığı anıların kâğıda geçirilmesindeki ikna çabaları ve Ömer Koç'un hatıratтан haberdar olduktan sonra metnin varlığına gösterdiği değerin dışında, günümüze ulaşan notların Türkçeye tercümesinde Afşin Yurdakul ile metnin düzenlenerek son halini almasında Ömer F. Oyal'ın da katkıları olmuştur.

Bu anıların sahibine bakarsak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son bulmasından önceki dönemde doğan son hanedan üyelerinden olması ve 1994-2009 yılları arasında aile reisliği yapmasıyla öne çıkan Ertuğrul Osman, 18 Ağustos 1912'de Şişli, İstanbul'da doğmuştur. Babası Burhaneddin Efendi olup, annesi de Aliye Melek Nazlıyar Hanım olan Ertuğrul Osman'ın dedesi ise Osmanlı Devleti'nin son padişahlarından Sultan II. Abdülhamid'dir. Çocukluğunun büyük bir kısmını şu anda Mısırlılar Yalısı adıyla bilinen Yeniköy'deki mülkte geçirdikten sonra erken yaşta ailesiyle beraber "Johann Strauss'un şehri" dediği Viyana'ya yerleşip, Theresianum'a kaydedilmiştir. Hayatına bu Avrupa kentinde devam ederken 1924'te Osmanlı Hanedanı'nın sürgün edilmesinden etkilenenler arasında yer almış, ardından ise ileri eğitimini Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde sürdürmüştür. 1933 yılına gelindiğinde hayatının büyük bölümünü geçireceği ABD'ye gidip, işini bu ülkede kurmasının yanında Gulda Twerskoy ve Zeynep Tarzi ile iki evliliğini de burada yapan Ertuğrul Osman, 1992'den sonra Türkiye'ye ilk ziyaretle-

rini gerçekleştirmiş, 1994'ten itibaren hanedan reisliği yaptığı dönem içerisinde de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almıştır. Bu sıfatları taşımaya devam ettiği sırada 2009 senesinde 97 yaşında iken vefat etmiş ve II. Mahmud türbesine defnedilmiştir.

Hayatının genel hatlarına kısaca değindiğimiz şahsiyet son yıllarını geçirdiği toplumun ürünü olmasa da o toplumla ortak kültürü paylaşan birisidir. Resmi evrakla bile aramıza bir mesafe koyarak yaklaştığımız bir dönemde hatırat türündeki bu esere de hanedanın tam içinden söylenmemiş olanları söylediği için önem atfetsek de türün doğasından ötürü eleştirel yaklaşmamız ve anlatı, inşa, deneyim, samimiyet, öznellik, şüphe gibi kavramları göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Günlük, mektup gibi otobiyografik türler genelde bir gün yayımlanabilme ihtimali olduğunu ummaz fakat incelenen bu hatıratın zamanı gelince okunma amacı taşıdığını unutmamamız elzemdir. Bu örnekte olduğu gibi sıra dışı konumdaki hanedanın ardıl fertlerinden ve sarayın içerisinden bir Osmanlı şehzadesinin yazdıkları nadir olduğu için toplumda her zaman bu konuya dair sansasyonel beklentilerin mevcudiyeti, konunun kamu nezdinde hassasiyetinin bir tehlike barındırdığı da söylenebilir. Yazarın konumunun yanında içeriğe olan yaklaşımımız da mühimdir. Teyide muhtaç bilgilerin fazla ve doğrudan kaynakların az olduğu bu konuda gerçekliğe ne kadar itibar edebileceğimiz meselesi de eserin en sorunlu yönünü oluşturmaktadır. Unutmamamız gerekir ki, Ertuğrul Osman'ın anlattığı anılar onun hayatının tümünü kapsamadığı gibi, aktarılanlar da hadiselerin eksiksiz kopyaları değil, bu hadiseleri nasıl deneyimlediğinin geride bıraktığı kayıtlardır. Bunun yanında, bizim burada bilincinde olmamız gereken şey, Ertuğrul Osman'ın hatıralarının hanedana mensubiyetinden ötürü fikirlerinden-değerlerinden bağımsız olamayacağı ve anlatının merkezinde yer alan özne konumunda olması ikiliğidir. Bu dikotomiden ötürü yazarın belki de farkında olmadan yaptığı şey de sonuna yaklaştığı bir ömürde “kurmaca nitelikte ikinci bir ben” oluşturarak bir anlatı yaratmasıdır.

Hatırat türüne dahil edilen eserlerin kapsadığı zaman aralığı; memuriyet, eğitim, muvazzaf olunan savaş, bir ülkede bulunulan süre, kendinden daha fazla önem atfedilen bir şahsiyetin yakınında edinilen tanıklıkların müddeti, döneminde yankı uyandırmış hadiselerin bütünü veya tüm bunların dışında yalnızca yazar tarafından kaydı tutulmak istenilenlerin bir kısmı olabileceği gibi sınırlandırma ve sınıflandırmaya tabi tutulmayıp bir hayatın

tamamını içerisine dahil ederek çizgileri ne kadar keskin olmasa da otobiyografinin esaslarına daha çok yaklaşılabilmektedir. İçinde bulunulan, serüveni devam eden günlüğün -eğer anı türüne meyletmiyorsa- yapabilmesi mümkün olmayan bir şeyi yaparak geçmişte kalmış bir hayatın dökümünü sunan hatıratlar, diğer türlerin aksine yazarın hayatının daha erken dönemlerine de ışık tutarak, doğumdan sonraki çocukluğa geçiş sürecinde hatırlanan ilk görüntülerle de başlayabilmektedir. Bu açıdan eserinin çapını geniş tutarak doğumu ile ölümü arasındakileri kayıt altına almayı tercih eden fakat İstanbul Boğazı kıyılarındaki hayatına dair çok kısıtlı şeyler hatırlayan Ertuğrul Osman'ın hafızasında yer eden ilk anısı Boğaz'ın Marmara tarafında bir petrol tankerinde çıkan yangın olmuştur. Bu tip gemi kazaları ve yangınlar o dönemde sık sık meydana gelmekte olup, İstanbul'da yaşayan herkesin, özellikle de çocukların biraz heyecan biraz da endişe ile takip ettiği olayların başında geliyordu. Bu duruma tepkisini "O esnada ağabeyimle birlikte içten içe tankerin bize doğru gelmesini ve daha fazla heyecan yaratmasını dilediğimizi itiraf edeyim." (s. 13) şeklinde gösteren Ertuğrul Osman dışında Ali Vâsıb Efendi'nin ilk hatırladıkları arasında da benzer bir vaka olarak Çırağan Yangını'nı görmekteyiz. İstanbul'daki yaşamında hatırladığı az sayıda şeyden en önemlisi de Beylerbeyi Sarayı'nda tecrit altında olan dedesi Abdülhamid'i iki defa ziyaret etmesidir. O sıralarda artık tahtta bulunmayan sabık sultanı tarifi ise şöyledir: "Büyükbabam bir kanepenin ucuna tek başına oturmuştu; bir erkek ve bir hükümdar olarak, annemi karşılamak için alışlagelmiş kibarlığıyla ayağa kalktı. Bizi öptü ve yanına oturttu. Bunca zaman sonra bile, her nasılsa, sakalının yüzümde bıraktığı hissi hâlâ hatırlıyorum. Sanırım sıradan bir büyükbaba olsaydı kısa süre içinde her şeyi unutmuş olurdum." (s. 25)

En baştan kitabın içeriğine dönecek olursak anılarını her biri neredeyse eşit hacimde beş ana bölümde ele alan Ertuğrul Osman'ın kendi hayatına biçtiği değeri sunuş tarzı, kimi otobiyografik anlatılar gibi bir başarı hikayesi olmaktan çok, her safhası kendi içerisinde değerli ve çoğunlukla kronolojik açıdan tutarlı bölümlerdir. Yazılarını okunaklı bir anlatıya dönüştürmek için hayatının akışında yaptığı tasniflerde kurduğu işi, evliliği ve hayatında yer etmiş kişiler ne kadar etkili olsa da ayrımı oluşturan asıl unsur yıllarını geçirdiği şehirler ve ülkelerdir: İlk bölümden başlayarak doğduğu ve kökenlerinin ait olduğu Osmanlı İstanbul'u, sürgünü deneyimlediği Avrupa kentleri, yeni bir hayat kurduktan sonra ömrünün çoğunu geçirdiği New York,

çok sık yaptığı seyahatlerle dünyayı anlamlandırıdığı Güney Amerika ve Ortadoğu şehirleri, son olarak da başladığı yere geri döndüğü söylenebilecek olan Cumhuriyet İstanbul'u.

Bunlardan birincisinde geçirdiği 1910'lu yıllarda hafızasında yer etmiş başlıca olayları bütün açıklığıyla anlattığı "Yıldız" başlıklı ilk bölümde anlatının yoğunluğu dedesi Sultan II. Abdülhamid üzerinedir. Yazar, doğduğu sırada artık tahtta bulunmayan sultanın kişisel özellikleri, zevkleri, alışkanlıklarını; dinlediği, okuduğu anekdotlara da dayandırıp bir Abdülhamid portresi çizerek, dönemin saray hayatından ve teşrifatından bahsetmektedir. Dedesinin yanında eser boyunca rastlayacağımız gibi sevgisini sıklıkla yansıttığı ve övgüyle söz ettiği babası Burhaneddin Efendi'nin entelektüel seviyesini, müziğe ilgisini, Abdülhamid'in en sevdiği oğlu olmasını, -Ali Vasıb da hatıratında aynısını doğrular.- anlatmaktadır. Fakat Burhaneddin Efendi'nin siyasi görüşlerinin II. Abdülhamid ile pek fazla uyuşmadığını da dile getirmiştir. Ailesi ve Yeniköy'de geçen çocukluğuna ek olarak tüm hayatı boyunca üzerinde etkili olduğunu söylediği travmatik bir olay olarak anne-babasının boşanması, Viyana'daki okul çağı, bu şehirdeki hem üst tabakadan hem de hanedan şahsiyetler, Abdülhak Hamid ile ailesinin dostluğu birinci bölümde bahsettiği olaylardandır. Bu tarzda kişinin çocukluğundan az bilinen veyahut kendisinden bilinmeyen bir olayı metne yerleştirerek bir nevi hatıralarına imzasını bırakması zaman zaman yapılan bir uygulamadır. Ertuğrul Osman örneğinde buna pek ihtiyaç olmasa bile kitapta mahremiyeti sergilediği kısımlar da bilinmeyen noktaları açmaktadır. Babasının aşk hayatı (s. 21), Adolf Hitler ile çocukken tanışması (s. 34) ve annesi ile Cavid Bey arasında yaşananlar (s. 34) bunun birkaç örneğidir. Mesela annesi ile babasının ayrılığının başladığı gece pişmanlığını "Biraz daha büyük ya da akli başında olsaydım, muhtemelen o bir bardak sudan vazgeçer, bütün hayatımızı değiştirecek felakete mahal vermeden yatağıma dönerdim." (s. 35) cümlesiyle dile getirmiştir.

Bunun yanında kendisinin sesinin eserde ne ölçüde duyulduğuna baktığımızda kimi alt başlıklarda hatıra nakletmek yerine tecrübe etmediği Abdülaziz, V. Murad saltanatları ve 1915 olaylarından bazen tarihçi kimliğine bürünerek, daha kolayca bahsetmesi Vladimir Nabokov'un eserinin açılış cümlesini akıllara getirmektedir: "Beşik bir uçurumun üzerinde sallanır ve sağduyumuz bize, varoluşumuzun iki ebedi karanlık arasındaki kısa bir ışıık çakmasından başka bir şey olmadığını söyler. Bu iki karanlık birbirinin tıpa-

tıp aynısı olsa da insan kural olarak, doğum öncesindeki uçuruma, (saatte dört bin beş yüz kalp atışı hızla) yetismeye çalıştığı diğer uçuruma nazaran, daha serinkanlı şekilde bakar.”² Doğumdan öncesi hakkında yaptığı bu yorumlarla yüzleştigi ve meşrulaştırdığı vakaları da öğrendiğimiz Ertuğrul Osman'ın, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin ardından yaşanan hadisenin intihar değil suikast olduğunu vurgulamasıyla hanedan içerisinde bu konudaki görüşlerin ne yönde olduğunu saptayabiliyoruz.

Kitabın en dikkat çeken bölümlerden birisi olan ikinci bölümde çocukluktan gençliğe geçmeye başlayan bir şehzadenin sürgün, hilafet, inkılap gibi kavramları nasıl algıladığı, sürgünün ardından özellikle Ortadoğu ve Avrupa'nın Nice, Paris, Beyrut, İskenderiye gibi çeşitli kentlerine dağılarak yeni bir hayata başlayan hanedan üyelerinin aralarındaki ilişkilerin ne düzeyde olduğu, cevabını bulduğumuz sorulardandır. Sürgünün ardından Viyana'daki evlerinin havadis ve dedikodularla taşıp durduğu bir aktarma noktası olduğuna dikkat çeken Ertuğrul Osman, kendisinin bakışını şöyle tasvir etmektedir: “Herkes yas tutuyor, geleceğe endişeli gözlerle bakıyordu ama biz çocuklar için durum başkaydı, etraftakilerin üzüntüsü, vaktimizi İstanbul'dan gelen çekici kuzinlerimizle geçiriyor olmanın gölgesinde kalıyordu.” (s.40) Buradan anladığımız hilafetin kaldırılması öncesinde de yurtdışında bulunmuş, oradaki hayatı da tatmış çocuk yaştaki birisi olan şehzadenin, Osmanlı dünyasına fiziksel olarak da tamamen bağlı yetişkinler kadar bu olaydan etkilenmediğidir. Sürgünle aynı dönemlerde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve yapılan inkılaplara da değinen yazar, inkılabın ardından gelen üç nesilden fazla insanın ders kitapları vasıtasıyla geçmişlerinden habersiz bırakılması üzerine “Her inkılap, bir önceki rejimle ilgili olarak tarihi saptırır, bizim durumumuzda ise bu hem çok şiddetliydi hem de epey uzun sürdü.” (s. 42) tahlilini yapmaktadır. Asker ve devlet adamı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü nasıl alımladığına da ışık tutan kitapta, Atatürk, her insan gibi hataları olabilen fakat ülkeyi yabancı boyunduruğundan kurtarmasıyla 20. asrın en büyük adamlarından birisi olarak görülmektedir. Hatası olarak görülen nokta ise Latin alfabesine yapılan ani geçiştir. Kitabında zaman zaman hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki olaylara kendi yorumunu getiren Ertuğrul Osman, daha çok Cumhuri-

2 Vladimir Nabokov, *Konuş, Hafıza Tekrar Ele Alınmış Bir Otobiyografi*, çev. Yiğit Yavuz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), 17.

yet'in erken yılları üzerine yazmasına rağmen, son bölümdeki "Güneydoğu" başlığı altında Türkiye'deki terör sorununu irdelediği yer hariç ülkenin güncel siyasetine dair yankı uyandıranlara değinmemektedir. (Hatıralarını yazan kişiden böyle bir yükümlülük beklemek de yersiz olur.) Son olarak kuvvetli bir Türkçe ile iyi bir hikâye anlatıcı olan Ertuğrul Osman'ın Paris sosyetesinin analizi ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde Paris'te sosyal hayat üzerine yazıya döktükleriyle beraber Abdürrahim Efendi, Mehmed Orhan Efendi, Osman Fuad Efendi gibi "nevi şahsına münhasır" akrabalarına dair anekdotları ikinci bölümün okuması ilgi çekici paragraflarındandır.

Kitabın en hacimli kısmı olan "Yeni Dünya" başlıklı üçüncü bölüm ağırlıklı olarak New York'ta geçen hayatına odaklanmıştır. ABD'nin ve özellikle Doğu Yakası'nın sunduğu fırsatlar, o dönemde bu ülkenin "yeni dünya" olarak görülmesine sebep olmasının yanında sürgün süresince bir ülkeye aidiyet hissetmesi zor olan Ertuğrul Osman için de yeni bir dünyadır. Yaklaşık 15 sene önce saraylarda büyümüş bir imparatorluk şehzadesi konumunda olup, sıradan insanlar gibi yetişmeyen Ertuğrul Osman'ın Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran sonrası Avrupa'ya kıyasla çok farklı bir hayat kültürünün geliştiği ABD'deki yaşamında tecrübelerini kendisinden dinlemek hayli ilginç: "O zamanlar operaya gittikten sonra El Morocco'ya uğramak, oradan eve, Maisonette'e dönmek; üzerimde frak ve başımda fötr şapka ile gecenin saat üçlerinde köpeğim Ginger'ı Central Park'ta yürüyüşe çıkartmak hiç de nadirattan değildi. Şimdi olsa üzerimde smokinle gecenin o saatinde Central Park'ta gezinmeyi aklıma bile getiremem." (s. 69) Babası Burhaneddin Efendi'nin 1935'te evlendiği Elsie Deming Jackson hakkında hatırladıkları ve kendisinin yaptığı ilk evlilik, çocukluğunun ardından ilk kez tekrar gördüğü Mihri Müşfik'in ilginç yaşamı, 1930'ların sonunda harbin başlayacağı dönemde yaşadığı sıkıntılar ile abisi Fahreddin'in "Lilly" diye bahsedilen eşinin savaş sırasındaki ölümü üçüncü bölümde bulabileceğimiz hatıralardır. Bunun dışında anıları arasında en dikkat çekenlerden birisi de ailesiyle yazlarını geçirdiği Bar Harbor ve burada çıkan yangında sayfiyelerinde bulunan Zonaro'nun tablolarıyla beraber ilk bölümde anlattığı Cihan Harbi sırasında Harbiye Nezareti'nden kendisine beş yaşındayken takdim edilen nişan gibi kıymetli eşyaların yanmasıdır. Olayların toplamı açısından bakarsak bu bölümde Ertuğrul Osman'ın yabancısı olduğu ve yetişkinlik süreçlerinin tamamını geçireceği ABD'deki hayata 1930'lardan itibaren alışma süreciyle ilgili bilgiler edinmekteyiz. Ayrıca hanedan soyun-

dan gelen Ertuğrul ve sıradan Ertuğrul ikiliğinin de -Hayatının kimi zaman laneti kimi zaman da ayrıcalığı olan bu durum ister istemez hep etkili olup, kaçınılmaz olarak geçmiş geleceğini şekillendiriyor.- kolayca tespit edilebildiği ve yazarın insani yönünü görebildiğimiz bu bölümde bazen aileden gelen veya zamanla kendi oluşturduğu bağlantılar, çevreler sayesinde çok zor görünen işlerin kolayca üstesinden gelebildiği gibi bazen de şöhreti yüzünden özellikle de gazetecilerden gizlenmeye çalıştığı hadiseler görüyoruz. Bu iki dünya arasında sıkışıp kalma durumunu yine en iyi kendisi anlatıyor: “Mesela bir defasında: Central Park’taki kayıkhanenin yanında, kılık kıyafetim bir dilenciye andırır halde elimdeki iki market poşetiyle dikiliyordum. O sırada tam önümde bir araba durdu, içinden genç bir adam indi ve bana elindeki kesekeşini uzatarak, “İçinde sandviç var, sizin olsun.” dedi. Bir an şaşkınlıktan duraksadıktan sonra kendisine teşekkür edip paketi elinden aldım. Aynı günün akşamı, üstümde şahane bir frakla Plaza Otel’deki yardım balosundaydım. Davetin en ilgi çekici simalarından biri olarak misafirlerle tanıştırılmak için dolaştırılıp durdum.” (s. 90)

Daha çok seyahatlerle geçirdiği yıllara denk düşen dördüncü bölümde, önceki kısımda da yoğun olarak hissedilen New York’taki iş-bürokrasi-sanat çevrelerinden yakını olan şahsiyetleri anlatması kendini gösteriyor. Bunun sebebi yazarın belki de etrafındaki insanlar üzerinden kendi kişiliğini inşa etmesidir. “Hayatta büyük bir servete sahip değilseniz çalışmak kaçınılmaz; bunun bir mecburiyet olduğunu yaşayarak öğrendim.” (s. 113) diyen Ertuğrul Osman’ın Wells Overseas adıyla kurduğu madencilik şirketinde yoğun geçen hayatı bu bölümün en baskın yönü. Nitekim yardımsever, çekici, hoşsohbet yönlerini öne çıkararak bu bölümde bahsettiği abisi Fahreddin’in erken ölümünden üç gün sonra hayatımda yapmak zorunda olduğum en zor şey diye bahsettiği Venezuela’da hükümetle yapacağı bir iş anlaşması şirkete verdiği ağırlığı gösteriyor. Türkçe hatıralarda başkalarının anlatımı olarak bile bulunması zor olan, 20. yüzyılın ortalarındaki Güney Amerika’nın durumunu yaptığı iş seyahatleri sayesinde gözlemleyebilen Osman’ı kimi zaman Venezuela’da Amerikan karşıtı protestoların hedefi kimi zaman da Peru’daki ABD aleyhtarı ayaklanmaların katılımcısı olarak görmekteyiz.

Şehzadenin ben-anlatısının son kısmı bekleneceği gibi “Genel Af” gelmesinin ardından yolculuğu diğer hanedan üyelerine kıyasla geç olsa da kısa ve öz bir başlıkla adlandırılan “Memleket” İstanbul’a dönüşü üzerine. İkinci eşi Zeynep Tarzi’nin ısrarları sebebiyle çocukluktan sonra ilk kez Tür-

kiye'ye ayak basan Ertuğrul Osman'ın vatanına tekrar geldiğinde en çok garipsediği şeylerden birisi, sürgünü yaşamamış kişiler için oldukça anlaşılabilir bir tepki: "Sokaklarda, daha doğrusu hemen havaalanında kendi lisanımın konuşulduğunu duymanın şaşkınlığını yaşadım." (s. 147) "İstanbul'da doğmuş olmama rağmen neredeyse ilk kez hakiki olarak gördüğüm bu muhteşem şehir bana hiçbir şekilde yabancı gelmedi. İlk defa gördüğüm hayret verici manzara, adetler ve insanlar tamamen tanıdıktilar. Altmış seneden uzun bir süredir İstanbul'u görmemiştım ama kendimi evimde hissediyordum. Belki de şuur altındaki şeyleri hatırlıyordum, belki de buranın kendi ülkem olduğunu idrak etmem bir dejavu hissi veriyordu." (s. 151) Hissettikleri İstanbul'a ve çocukluğuna yönelik bir özlem duygusu içeren eski şehzadenin en başta yaptıklarından birisi de Dolmabahçe Sarayı'nı hazırlık tertip ettirmeden, turist olarak ziyaret etmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'ne uzun yıllar ardından giden hatıraların sahibinin seyahat sonrası hislerini, vatandaşlık prosedürlerini ve kitabın ortaya çıkma sürecini sonsözü kaleme alan Zeynep Tarzi de anlatmıştır. Sonsözde daha basit bir dille kendi ailesinin tarihini sunmasının yanında Osman ve Tarzi'nin tanışmasını farklı bir perspektiften dinleyip, yazarın en yakınında olan insanın gözünden onun kişiliğindeki zıtlıkları da okuyabilmekteyiz.

Beş kısmı da bir arada tutarak eserin sürekliliği, zayıflıkları hakkında kısa bir değerlendirme yaparsak, önceki bölümlerde de görüleceği üzere bazen en yakınları yerine, hayatında pek fazla yer etmemiş insanlara ve olaylara kitabında yer vermesi anlatının bağlamını kopartmaktadır. Bunun sebebinin tercih edilmiş bir anlatım tekniği olmasının yanında yazarın bazı şeylerden kaçış pratiği olabileceği ihtimali üzerine bir sorudan yola çıkarak düşünürsek, anlatının akışının neden sık sık farklı noktalara kaydığını da daha iyi fark edebiliriz. Hatırat türündeki eserlerde daima farkında olmamız gereken üzerini örtme, gizleme gibi eylemler bağlamında söylenmemiş olsa da Ertuğrul Osman'ın kendi ağzından söze yaklaşımı "Samimiyetle söylemek gerekirse tek sırrım, gizli kapaklı hiçbir şeyimin olmamasıydı. Hiçbir zaman, hiç kimseden bir şey saklamadım ve gayet basit yöntemlerimin hepsi herkesin görebileceği şekilde açıldı." (s. 135) şeklindedir. Sonuç olarak kronolojisi kafa karıştırıcı olmasa da çizgisel bir akıştan ziyade kimi zaman o çizginin dışına çıkarak belleğin patikalarına sapıyor. Örneğin üçüncü bölümde ABD'deki hayatından bahsederken aniden Mısır'a geçerek araya başka şeyler sıkıştırıyor ama bu daldan dala atlamalar biraz da yılları takip

ettiği için olsa gerek. Eserin bu sorunlu yönlerinden bir tanesine savunması ise şöyledir: “Bu hatıratın daldan dala atlayan hikayeler toplamına dönüşüğünün farkındayım ama başka türlü elimden gelmedi. Hatıralar insanın aklına bir nizam içinde gelmedikleri gibi hemen kaleme alınmadıklarında da uzak geçmişin karanlığında kaybolup gidiyorlar.” (s. 169)

Nihayetinde bu kitapta okuduklarımız yazarın kendi hayatından hatırladıklarının bir kısmının belli tercihlerle anlatı biçiminde sunulmasıdır. Hatırlamasının tercihleri dışında kaldığı anıyı bellekten geri çağırma sürecinde ise birinci bölümde görüldüğü üzere çocukluk anılarının çarpıtmaları ve kırılğanlığı³ ile ileri yaşıta geçmişteki anılarını bugünden bakarak yazan birisinin hatırlama-unutma ikilisine ilişkin durumuna dikkat edilmelidir.⁴ Bu alanda yapılan çalışmaların dışında yazarın kendi görüşü ise etrafındakilerinin söylediğinin aksine hafızasının zayıf olduğu yönünde. Bir yerde Mehmed Orhan Efendi gibi iyi bir hafızası olsa kendisinin başından geçenlere dair anlatacaklarının bu kitaba sığmayacağını söylüyor. Belki de tüm bu bahsettiğimiz eksiklikleri, tanıklıkları ve tanıdıkları ile kapatmaya çalışması kitaba biraz da “eski insanlar sergisi” havası katıyor.

Tüm bu anlatılanlar neticesinde kitap hakkında kısaca varılması gereken sonuç, hatıratı, bize II. Abdülhamid hakkında ne söyler merakı ile değil, bir Osmanlı şehzadesi, iş adamı, aile reisi ve eş olarak farklı kimlikleri bulunan bir kişinin hayatına hem başlı başına ayrı bir yaşamın otobiyografisi hem de diğerlerini tamamlayabilecek bir hanedan üyesinin anlatıları olarak bakmak gerekir. Buradan yapılan bir kıyaslamayla ve prosopografik bir katkıyla tabi ki bir hakikat inşa edemeyiz ancak Ali Vasıb Efendi'nin hatıralarında görüldüğü gibi benzer noktaları taşıması bakımından ortaklıklarını teyit edebiliriz.

3 Daniel L. Schacter, *Belleğin İzinde Beyin, Zihin ve Geçmiş*, çev. Eda Özgül (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010).

4 Douwe Draaisma, *Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).